

Wojciech J. Cynarski, Elżbieta Cynarska

Ekonomiczne uwarunkowania emisji monet srebrnych na przykładzie grosza

Idō - Ruch dla Kultury : rocznik naukowy : [filozofia, nauka, tradycje wschodu, kultura, zdrowie, edukacja] 4, 352-355

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dr Wojciech J. Cynarski prowadzi w Instytucie Socjologii UR zajęcia z socjologii gospodarki; od przeszło 20 lat interesuje się (amatorsko) numizmatyką – dziedziną z pogranicza historii i ekonomii. Natomiast Elżbieta Cynarska (sekretnarz Stowarzyszenia Ildókan Polska) posiada magisterskie wykształcenie ekonomiczne i jako pracownik sektora bankowego na co dzień „doświadcza” cyrkulacji pieniądza. Szkie ma charakter informacyjny i ukazuje pewien proces dziejowy; obrazuje konieczność systemowych analiz procesów społeczno-kulturowych, których nie należy oddzielać od etyki (jak w przypadku polityki i ekonomii proponował N. Machiavelli). Zagadnienia polityczne i ekonomiczne wymagają uwzględniania szerokich kontekstów kulturowych, perspektywy historycznej i interdyscyplinarnej analizy ujęć holistycznych – na miarę ekonomii systemowej lub nowoczesnej socjologii gospodarki. Tekst uzyskał pozytywną recenzję specjalisty w zakresie historii gospodarczej.

WOJCIECH J. CYNARSKI¹, ELŻBIETA CYNARSKA²

¹Uniwersytet Rzeszowski, ²SIP Rzeszów

Ekonomiczne uwarunkowania emisji monet srebrnych na przykładzie grosza

Słowa kluczowe: ekonomia, numizmatyka, polityka monetarna, grosz, perspektywa historyczna

Wstęp

M. Kujda definiuje politykę monetarną jako manipulowanie „stopą wzrostu krajowej podaży pieniądza w celu stabilizowania poziomu zatrudnienia i produkcji. Podstawowym celem polityki pieniężnej (monetarnej) jest ograniczenie ilości pieniądza do wielkości niezbędnej do właściwego spełniania przez pieniądź funkcji środka płatniczego i gromadzenia oszczędności” [Kujda 1997, s. 85].

Polityka monetarna państw średniowiecznej i nowożytnej Europy realizowana była w zależności od zasobów kruszcowych poszczególnych państw, wielkości obrotów w handlu międzynarodowym, dopuszczenia przez emitentów pieniądza inflacji w krytycznych sytuacjach gospodarczych (stan wojny) i innych czynników. Prawa mennicze były ważnym przywilejem, niechętnie nadawanym i często nadużywanym. Produkowanie pieniądza podwartościowego wzbogacało „producenta” tegoż, lecz komplikowało sytuację na rynku. Stąd dla uzdrowienia gospodarki wielokrotnie w dziejach realizowano reformy monetarne. Jedną z reform stanowiło wprowadzenie do obiegu europejskiego srebrnych monet groszowych. Grosz z kolei, podlegając wahaniom koniunkturalnym, stał się z czasem drobną monetą zdawkową – szczególnie w Austrii i w Polsce¹. Historię grosza poprzedza upadek (dewaluacja) srebrnej monety denarowej, szeroko rozpowszechnionej w Europie do XIII wieku.

Historyczny grosz a gospodarka i problemy mennictwa europejskiego od XIII wieku

Historyczny grosz zaistniał w 1202 roku w Wenecji jako równowartość 24 denarów lub 2 szelągów. W roku 1260 wybito je we francuskiej miejscowości Tours jako *nummi grossi* lub *grossus* (gruby) [Zwarycz 1976, s. 36–38]. Zapoczątkowało to ogólnoeuropejską reformę monetarną w sytuacji ogromnej dewaluacji rozpowszechnionej wówczas monety denarowej. Od 1290 r. król czeski Wacław rozpoczął bicie tzw. groszy praskich. W 1300 roku koronował się on na króla Polski jako Wacław II i oficjalnie wprowadził tę monetę (grosza) do polskiego systemu pieniężnego jako podstawową jednostkę².

¹ W Austrii w 1925 r. odwrócono historyczną relację, wedle której 1 grosz wart był 3 szelagi. Wprowadzono walutę: 1 szeląg (niem. Schilling) = 100 groszy. Natomiast polski aluminiowy 1 grosz z 1949 r. ważył już tylko 0,50 g. Z „grubego” srebrnego pieniądza pozostała tylko nazwa.

² Pisz o tym szerzej Tadcusz Kalkowski w pracy (1974) *Tysiąc lat monety polskiej*, Wyd. Literackie, Kraków, s. 83–86.

Na groszu praskim wzorował się król Kazimierz Wielki w swojej reformie monetarnej. Jak podaje Kałkowski: „Krakowska grzywna srebra wagi 197,68 g dzieliła się na jednostki obrachunkowe wiardunki i skojce. Grzywna liczyła 24 skojce, tj. 4 wiardunki po 6 skojców. Skojec był równy dwóm groszom i dzielił się na 4 kwartniki, czyli półgrosze” [Kałkowski 1974, s. 98]. Zbroja Władysława Jagiełły, w której wystąpił w bitwie pod Grunwaldem (1410 r.), kosztowała 8 grzywien i 1 wiardunek półgroszy, czyli 792 półgrosze, za którą to kwotę można było nabyć wówczas 14 wołów [Kałkowski 1974, s. 108]. Grosz praski i węgierski dukat były podstawowymi środkami płatniczymi w późnośredniowiecznej Europie Środkowej. W XVI wieku wielkie powodzenie w Europie i Turcji zdobyły polskie trojaki (monety trzygroszowe) [Mikołajczyk 1983, s. 17–19].

Dewaluacji monet kruszcowych, zwłaszcza monet srebrnych (według zasady wypierania z obiegu pieniądza lepszego przez pieniądz gorszy) – co prześledzimy na przykładzie grosza, towarzyszyła dewaluacja jednostek obrachunkowych. Np. francuski funt około roku 800 odpowiadał 800 g czystego srebra, a w roku 1700 – już tylko 6 g. Złoty polski równy 30 groszom zawierał w 1507 roku 23,17 g czystego srebra, a w 1750 roku tylko 4,40 grama [Mikołajczyk 1988, s. 19].

Władcy średniowiecznej Europy najczęściej dla siebie rezerwowali prawa mennicze. Zmniejszając w kolejnych emisjach zawartość kruszcu (monety były bite coraz złejsze i/lub z coraz gorszej próby) a wymagając utrzymania wartości nominalnej, zabezpieczali swoje dochody kosztem poddanych. Tylko moneta podwartościowa, o wartości nominalnej wyższej od realnej, przynosiła emitentowi zysk. Pojawiły się także fałszerstwa czy wręcz dywersja na rynek monetarny innych państw [Kałkowski 1974, s. 145–146].

Wobec znacznego rozwoju handlu w początku XVI wieku pojawia się nowa moneta srebrna, będąca w zamierzeniu równowartością złotego dukata – talar. Nadal funkcjonował grosz i jego wielokrotności. Spadała jednak stale jego realna wartość. „Początkowa waga grosza czeskiego wynosiła ok. 3,78 g, a jego próba ok. 937/100” [Kiersnowski 1984, s. 215]. Grosz odpowiadał 3 szelągom, 6 ternarom lub 18 denarom. W 1579 roku grosz gdański waży 2,00 g, w 1626 roku grosz litewski posiada ciężar 1,00 g, w 1600 roku trojak (3 grosze) koronny waży 2,18 g. Pogarsza się próba np. groszy litewskich. „W roku 1627 grosze mają już tylko jedną trzecią ilości czystego srebra w stosunku do pierwszych groszy (litewskich) sprzed lat dwudziestu” [Kałkowski 1974, s. 198]. Nic dziwnego, o ile na początku panowania Zygmunta III Wazy za talara płacono 35 groszy (1587 r.), to w 1631 r. już 90 groszy, czyli 3 złote. Grosz w roku 1652 zawierał niecałe pół grama srebra niskiej próby. Szóstak koronny (6 groszy) z 1756 roku ważył 2,87 g [tamże, s. 311].

Dalszym efektem dewaluacji grosza jest wprowadzenie groszowej monety miedzianej w roku 1768 (waga 4,21 g), będącej równowartością trzech szelągów. Wprawdzie król Stanisław August wprowadził srebrny grosz równy 7,5 grosza miedzianego lub ćwierć złotego, ale zlikwidował go ordynacją menniczą z 1787 roku. W 1817 roku 1 grosz polski zawiera 3,08 miedzi.

Trudności polityczne i ekonomiczne powodowały wprowadzenie pieniądza podwartościowego, jak np. złotówka (tymf) Jana Kazimierza (o realnej wartości 12 groszy) i miedziane szelągi litewskie (tzw. boratynki) w okresie „potopu” szwedzkiego, albo banknoty (bilety skarbowe) wprowadzone podczas insurekcji kościuszkowskiej w roku 1794. Grosz przetrwał okres rozbiorów Polski, chociaż zaborcy wprowadzili własne środki płatnicze, pozostając w świadomości Polaków głównie jako jednostka obrachunkowa (także jako pieniądz dominialny na Kresach Wschodnich)³.

³ Pisz o tym Kałkowski [tamże, s. 397–398]. Grosz pojawił się także na monetach zaboru austriackiego i pruskiego bitych dla terenów polskich [patrz: Bylicki 1987; Mikołajczyk 1987].

Epilog

„Pogorszenie się (wartości) pieniądza kruszcowego i wypieranie pieniądza lepszego przez gorszy znane jest we wszystkich okresach jego historii. Zjawisko to obserwujemy również współcześnie, aczkolwiek emisje monet z metali szlachetnych oparte są na zupełnie innych zasadach niż w czasach, kiedy kruszec był podstawą systemu pieniężnego. Interesującą ilustracją mogą być tutaj zmiany masy i nominału monet srebrnych, bitych w państwach europejskich po II wojnie światowej” [Gromiec 1984], czy ogólniej – w XX wieku.

Reforma W. Grabskiego z 1924 r. wprowadziła w Polsce walutę, będącą nawiązaniem do starej tradycji, ale z istotną modyfikacją: 1 złoty = 100 groszom. Grosz pełnił w Polsce funkcję pieniądza bilonowego, zdawkowego do drugiej wojny światowej, w okresie okupacji hitlerowskiej, w czasach Polski Ludowej i funkcjonuje współcześnie.

„Współczesne pieniądze znacznie różnią się od pieniądza kruszcowego stosowanego w przeszłości, ale zależność między zasobami pieniądza i poziomem cen pozostaje bez zmiany” [Kamerschen, McKenzie, Nardelli 1991, s. 214]. Jego wartość określa prawna implikacja jako środka płatniczego, akceptowana przez społeczeństwo [Kamerschen, McKenzie, Nardelli 1991, s. 198].

Reasumując, wśród ekonomicznych i politycznych uwarunkowań emisji monet srebrnych wymienić należy: posiadanie przez emitenta (państwo) tego kruszcu, wielkość obrotów w handlu międzynarodowym i tendencje ogólne – jak „wypieranie pieniądza lepszego przez gorszy” oraz dopuszczanie przez emitentów do inflacji pieniądza. Istotne są tutaj również czynniki kulturowe – pewne historycznie uwarunkowane tradycje narodowe, funkcjonowanie w szerszym systemie kręgu kulturowego (w tym wypadku europejskiego), czy także natury etycznej. Czyżby także kultura podlejsza wypierała kulturę bardziej szlachetną?

Historyczna perspektywa pozwala dostrzec zespół wielopoziomowych zależności i powiązań, generujących różnorodne procesy i fakty społeczno-kulturowe.

BIBLIOROGAFIA

1. Bylicki T. (1987), *Monety zaboru austriackiego i Wolnego Miasta Krakowa*, „Biuletyn Numizmatyczny”, nr 1–3, s. 4–7.
2. Gromiec J. P. (1984), *Srebro w monetach współczesnych*, „Biuletyn Numizmatyczny”, nr 1–2, s. 5–10.
3. Kalkowski T. (1974), *Tysiąc lat monety polskiej*, Wyd. Literackie, Kraków.
4. Kamerschen D. R., McKenzie R. B., Nardelli C. (1991), *Ekonomia*, Fundacja „Solidarność”, Gdańsk.
5. Kujda M. (1997), *Podstawy ekonomii (t. II)*, Rzeszów.
6. Mękiński J. (1986), *Krótką historią grosza praskiego (1300–1547)*, „Biuletyn Numizmatyczny”, nr 9–12, s. 170–179.
7. Mikołajczyk A. (1983), *Geneza i rozwój nowożytnej monety polskiej*, PTAiN, Kraków.
8. Mikołajczyk A. (1985), *Moneta Obojga Narodów*, „Biuletyn Numizmatyczny”, nr 7–8, s. 136–140.
9. Mikołajczyk A. (1987), *Polityka monetarna Prus wobec zajętych terenów Rzeczypospolitej w końcu XVII i na początku XIX wieku*, „Biuletyn Numizmatyczny”, nr 1–3, s. 7–18.
10. Mikołajczyk A. (1988), *Monety stare i nowe*, Arkady, Warszawa.
11. Morawiec L. [red.] (1984), *Mennictwo średniowieczne*, PTAiN, Kraków.
12. Mrowiński E. (1988), *Dlaczego za Zygmunta II podjęto bicie półtoraków?*, „Biuletyn Numizmatyczny”, nr 1–3, s. 13–17.
13. Piewako J. (1988), *Grzywna w średniowiecznej Polsce, na Litwie i na Rusi*, „Biuletyn Numizmatyczny”, nr 1–3, s. 3–11.
14. Suchodolski S. (1982), *Moneta i obrót pieniężny w Europie Zachodniej*, Wrocław.
15. Woźniak H. (1985), *Lenne grosze i trojaki pruskie księcia Albrechta Hohenzollerna*, „Biuletyn Numizmatyczny”, nr 3–4, s. 45–48.
16. Zwarycz W. W. [red.] (1976), *Numizmatyczny słownik*, Lwów.

The economic conditioning of silver coin emission on the example of the grosz

Key words: economy, numismatics, monetary policy, grosz, historical perspective

The monetary policy of European countries in medieval and modern times depended greatly on silver and gold resources and supplies of individual countries, the scale of international trade turnovers, the inflation rate, which was allowed to increase in critical economic conditions (e.g. during the war) and other factors. The monetary laws were a very important privilege which was reluctantly given and very often abused. The production of undervalued money enriched its 'producer' but it also complicated the situation on the market. That is why in order to improve the economic situation such great number of monetary reforms were undertaken throughout the history. Introducing silver grosz coins into European circulation was one of those reforms. The grosz in turn, as it underwent economic fluctuations, has become a small change coin. The devaluation of coins, especially silver coins (according to the rule of squeezing more valuable money out of the circulation by less valuable money), was accompanied by the devaluation of accounting units, what has been proved on the example of the grosz.

Apart from the economic and political conditions of silver coin emission also cultural factors, such as historically established national traditions, a vast cultural system within which a given country existed as well as ethical aspect, are important. Historical perspective (since 13th century) allows to notice the whole set of multilevel dependencies and connectios generating various processes and socio-cultural facts.